

ELEMENTI GORENJSKIH GOVOROV V ROKOPISIH METELKOVE PESNIŠKE ŠOLE

Andraž Jež

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana
andraz.jez@zrc-sazu.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.321-328

Članek z dialektološkega stališča obravnava poezijo učencev Metelkove pesniške šole, ki razen nekaj izjem v drugi knjigi Gspanovega *Cvetnika* še ni bila objavljena. Ugotavlja prevladujoče gorenjske narečne posebnosti in jih razvrsti v tri najbolj reprezentativne jezikoslovne ravnine. Ob tem obravnava tudi nekatere tipične hiperkorekcije, ki jih je pri Metelkovih slušateljih mogoče najti zaradi nesistematiziranega jezika.

Metelkova pesniška šola, metelčica, bohoričica, gorenjsko narečje, hiperkorekcije

The paper deals with the poetry by pupils of Franc S. Metelko's poetic school which has, with the few exceptions in Alfonz Gspan's anthology of older Slovene literature, not yet been published in printed form. It notes dominant features of the Upper Carniola dialect and classifies them on the three most representative linguistic levels. The paper also stresses some typical hypercorrections found in the poetry of Metelko's alumni due to its as yet unsystematized language.

Metelko's poetic school, Metelko's alphabet, Bohorič alphabet, Upper Carnilola dialect, hypercorrections

1 Jezikovna podoba poezije Metelkove pesniške šole

Razprava prinaša nekaj preliminarnih ugotovitev širše analize besedil pesniških učencev Franca Serafina Metelka, začete v sklopu temeljnega raziskovalnega projekta pod vodstvom dr. Matije Ogrina Slovensko slovstvo v neznanih rokopisih med reformacijo in romantiko: informacijsko-tehnološko podprte analize in znanstvene objave. Doslej sem analiziral in v standardih TEI na novo postavil besedila Andreja Hafnerja, Bernarda Ulčarja, anonimnega avtorja (morda Avgušтина Gruberja), Johanna Gaudenza von Salis-Seewisa domnevno v prevodu Jakoba Zupana in Miha Kastelica, Urbana Jarnika, Luka Jerana, Dragotina Dežmana, Jožefa Žemlje, Bernarda Tomšiča, Gregorja Lenardega, Franca Brenkuša, Blaža Potočnika, Janeza Ciglerja, Jožefa Rozmana, Andreja Svetlina, M[artina?] Vilfana, Anonimnega avtorja, Ignaca Holzapfla, Jurija Grabrijana, Franca Prusnika, Matevža Svetličiča, Janeza Zaverla, Tomaža Friedricha, Andreja Keržišnika, Jakoba Skale, Janeza Reša, Aleša Jerine, Janeza Majnika, Antona Jugovca, Jerneja Levičnika, Matije Schmidta, Janeza Černivica, Naceta Eržena, Janeza Gašperlina, Jožeta Jerale, Antona Krašovca, Jerneja Krašovca, Jožeta Marešiča, Andreja Meterca, Janeza Polca, Antona Repulusa, Antona in Jurija

Smrekarja, Janeza Tomana, Jožefa Zupančiča, Jerneja Benedika, Blaža in Petra Lebna, Jožeta Berganta, Jožeta Lesjaka, Jerneja Brenka, Petra Hitzingerja in Antona Namreta. Avtorji so pisali pretežno lirske (čeprav pogosto močno epizirane) pesmi, eden pa je napisal tudi dramo v verzih oz. obsežnejšo dramatizirano pesnitev (Zavrli: *Terplenje Jesu/a Kri/tu/a*). Številni pesniki so pesmi osnovali na istih temah, motivih oz. motivnih drobcih ali naslovih, ki jih je bržkone za pisanje sugeriral sam Metelko. Med njimi so poleg prevladujoče religiozne tematike pogoste tudi refleksije letnih časov (posebej izstopa poletje s kosci in žanjicami) in smrti (zlasti, ne pa izključno, meditacije na grobu umrle osebe) ter prisposodbe iz antične (predvsem grške) mitologije.

2 Gorenjski refleksi

Franc Serafin Metelko iz Škocjana pri Mokronogu se je pri pisanju slovnice leta 1825 opiral na domače dolenjsko narečje (Pogorelec 2011: 29; Toporišič 1987: 219). Podobno kot Kopitar je obsojal domnevno nenaravnost ljubljanskega mestnega govora in v tem anticipiral Levstikove nazore (Slodnjak 1934: 50–51). Na prvi pogled je torej nenavadno, da velika večina obdelanih pesmi izpričuje precej več gorenjskih refleksov, vendar se to izkaže za razumljivo ob upoštevanju socialnozgodovinskih dejavnikov. Teh zaradi pomanjkanja prostora ni bilo mogoče obdelati bolj poglobljeno, okvirno samo dodajmo, da je prestiž gorenjščine za kranjske pisce vsaj deloma posledica vloge (upravno in narečno gorenjske) Ljubljane za Kranjsko. Prav na Kranjskem so se industrializacija in drugi zgodnjekapitalistični procesi odvijali nekoliko prej kot v drugih delih nekdanje Notranje Avstrije. Kranjske vasi je že od 18. stoletja, posebno pa od »močno kriznih desetletij« 1810–1840 (prim. Šorn 1984: 219), pustošila proletarizacija, ki je sprožila dotok podeželskega prebivalstva v industrializirana mesta (Pogačnik in Zadravec 1973: 176), zlasti Ljubljano. Zaradi vzporedne rastoče diferenciacije dela so se zlasti v Ljubljani pojavili novi poklici, ki jih v ruralnih in bolj fevdalnih perifernih razmerah npr. Spodnje Štajerske okoli leta 1820 še ni bilo – denimo pesniki, ki so tokrat prvič pisali brez plemiškega oz. cerkvenega mecenata (Jež 2016: 151, 279).

Reflektse gorenjske narečne skupine, ki je med vsemi slovenskimi najmanj razčlenjena (Škofic 2012: 198), sem zaradi poznega razvoja dialektologije lahko ugotavljal zlasti prek sinhronih opisov gorenjskih narečij iz 20. in pričujočega stoletja, ob tem pa sem se naslanjal tudi na rekonstrukcije.

2.1 Vokalizem

Številne (tudi vokalne) gorenjske reflektse so pesmi Metelkovih slušateljev vsebovale že pred vpeljavo Metelkove lastne pisave leta 1825; prvi slušatelji, med njimi Blaž Potočnik, Janez Cigler, Franc Prusnik in Jožef Rozman, so pesmi zapisovali v bohoričici. Metelčični zapis po letu 1825 – ki so ga uporabljali npr. Aleš Jerina, Janez Polec, Anton Smrekar, Jožef Zupančič, Jernej Brenk in Peter Hitzinger – pa je specificiral še vrsto vokalnih opozicij, ki so bile prej zastopane z manj diferenciranimi znaki. Že prej uporabljanim diakritičnima znamenjema (´ in `) so se pridružili

posebni grafemi, ki so vokale z *e*-jevsko in *o*-jevsko kvaliteto delili na široka ε in ω ter ozka *e* in *o*. Metelčica je poznala tudi poseben znak za polglasnik (v mojem zapisu ohranjen kot ε). Tako so postali refleksi, ki jezik teh pesmi približujejo gorenjskim govorom, še očitnejši.

Etimološki jat (ε) v nenaglašeni poziciji je v mnogih besedah dobil polglasniški refleks ($\varepsilon > \varepsilon$) (prim. Škofic 2012: 203). Pri Jugovcu tako najdemo glagol *sædi* (3. os. ed. sed.) in podobno pri Antonu Krašovcu glagol *cæditi* v besedni zvezi *Se zæ meča kri cædi*. Pri več avtorjih (denimo Hitzingerju in Namretu) je s polglasnikom zapisan tudi koren *cvæt-* (npr. v besedah *cvætlice* (Hitzinger, Namre) ali *cvætličæce* (Hitzinger)), in to v samostalniški in tudi glagolski rabi. Primer etimološko nenaglašeneга jata s polglasniškim refleksom je tudi Hitzingerjevo *Dævištvo*.

V polglasnik je večkrat prešel (ali celo onemel) tudi etimološki ne- ali kratko-naglašeni *i* ($i > \varepsilon$) (Škofic 2012: 204), in sicer tako v prednaglasnih zlogih – *vsdguje* (Friedrich), *krævice* (< krivice; Benedik) – kot v ponaglasnih zaprtih zlogih – *kelh* (Friedrich). Tipično gorenjska redukcija predloga oz. pripone *pri(-)* je izpričana tako v bohoričici, ki konkretno redukcijo zapisuje z *e*, kot v metelčici, kjer je na tem mestu znak za polglasnik. Med številnimi primeri predložne rabe sta *Trudna zeml'a pær pokoj'* (Reš) in *Bitæ pær takæm mu jako teži* (Jerina). Med primeri za predponsko rabo so bohoričični *perpelejo* (Gruber?) ter (v metelčici številčnejši) *pærjeten* (Smrekar, Majnik, Zupančič), *pærjaznolpærjatal* (Majnik, Anton Krašovec, Polec, Benedik, Hitzinger), *Pærpel'ála* (Majnik) in *pærbližalpærbližuje* (Reš, Jugovec, Polec, Benedik). Morda po analogiji s tem refleksom je bil v nekaterih primerih reduciran tudi etimološki *e*, ki sledi glasu *r*: *Jezusa on pokærpča* (Schmidt), *Počasa škarbl'ajo* (Anton Krašovec). V najekstremnejših primerih je reduciran celo naglašeni priponski *i* npr. v besedi *koñn'ku* (< konjeniku; Anton Krašovec).

Tudi če spregledamo ta, sicer nesistemski primer, so precej pogoste besede, kjer onemi več (nenaglašeni) vokalov, npr. v *Toljkrat* (Tomšič), kar je za gorenjsko redukcijo značilno (Škofic 2012: 204). Pesmi v metelčici prinašajo tudi besede z več polglasniki (*Næč več næ vidætæ çarnæh tæmic*; Zupančič). Ti so se včasih razvili tudi iz nepolglasniškega naglašeneга vokala – tako v primeru *pošvætægæ* (Smrekar). Pisanje v metelčici jasno kaže na redistribucijo nenaglašeni vokalov v gorenjščini ($a > e$, $e > \varepsilon$, $\varepsilon > \emptyset$ oz. i): *Predæn veš, de kratko je* (Jerina) (nasproti bohoričičnega *preden v' vézħnoft bom salpål*, kjer je Svetličič polglasnik zapisoval s črko *e*). Vezniški refleks *de* (ki je v primerjavi s sodobno obliko *da* v vseh treh pisavah približno enakomerno zastopan) je primer asimilacije $a > e$ (Mahnič 1981: 204), tako kot prislov *tje* (< tja; Jerina, Lesjak). Vezniški *da* so začeli v sodobni obliki zapisovati s t. i. novimi oblikami leta 1851 (Pogorelec 2011: 126; Toporišič 1987: 297–280); te so gorenjske prvine v knjižnem jeziku poskušale nadomestiti s takšnimi, ki so bile v rabi tudi v nekranjskih pokrajinah nastajajoče nacije, pri tem pa je bila kajpak najbolj na udaru gorenjska vokalna redukcija.

Slabljenje *e*-jevskih, *a*-jevskih in posebno *i*-jevskih glasov v polglasnik je posebno pogosto v podpisih oz. zapisih priimkov: *Hafnær* (Hafner), *Bærnard* (Ulčar), *Majnæk*

(Majnik), *Levičnək* (Levičnik), *Kopernək* (Polc), *Marešəč* (Marešič), *Jurə* (Jure Smrekar), *Zupančəč* (Zupančič), *Hicəngar* (Hitzinger). Sem bi verjetno lahko uvrstili tudi Smrekarjev *Tərglava* (nastal po onemitvi prednaglasnega *-i-* v *Triglav*).

V metelčici večkrat najdemo zapis oslavitve nenaglašnega *o* v polglasnik (*o > ə*): *zdihəvəŋə* (Majnik). Ta je v nekaterih narečjih še danes živa, npr. tudi v govorih Zgornje Savinjske doline (Logar 1966: 136), ki se stikajo z gorenjščino kamniške okolice (Logar 1968: 171). V nekaterih zapisanih primerih je ponaglasni *o* celo onemel: *tabra* (rod.) (Hitzinger). Pri Zupančiču je najti tudi redukcijo naglašnega *u* (*u > ə*): *Pərjeten jəg drəvesə mājə* (< jug, tj. veter z jug(ovzhod)a). Nepoudarjeni *u* v več primerih značilno gorenjsko (Mahnič 1981: 204) oslabi v *o*, npr. v prislovih *kmálo* (Potočnik) oz. (*vse*)*kmalo* (Holzapfel, Friedrich, Schmidt, Levičnik, Polec) – nasproti bolj oslabelemu *kmalə* (Ulčar, Žemlja, Anton Krašovec) in le v gajici uporabljenemu neoslabelemu *kmalu* (Tomšič) – ter *kvi/hko* (Potočnik v bohoričici) oz. *kviško* (Hitzinger v metelčici). Nasproten temu pa je razvoj naglašnega *o > u*, npr. *un(e)* (< oni(-ne); Brenk, Žemlja), *unod* (< onod, tj. tam; Namre). Gorenjska je tudi asimilacija naglašnega *-ov > -u* (*domuldomú* < domov; Namre, Cigler, Prusnik).

Na mestu etimološkega polglasnika zlasti v priponah *-ec*, *-ek*, *-en* so številni Metelkovi učenci že pred vpeljavo metelčice leta 1825 zapisovali *i*, ki ga je sicer najti tudi pri Prešernu in ga je mogoče pripisati gorenjski (kranjski) narečni osnovi osrednjeslovenskega knjižnega jezika tega časa,¹ npr. *dəzhikov* (ki je refleks *i* v priponi ohranil celo pri pregibanju), *Péviz*, *Slaviz*, *studənz(h)ik* (Potočnik), *ptujic* (< tujec; Benedik), *griz(h)ik* (Cigler), *sitin* (Žemlja), *nepokojin* (Hitzinger); drugačnega izvora je *-i-* v končnici *-iga*, npr. *La/hkiga* (Prusnik), in v končnici 1. os. ed. sedanjika glagola *biti* (*sem*), tj. *šim* – razvil se je iz praslovanskega jata (Potočnik, Holzapfel (ki je obliko pri kasnejših popravkih opustil), Zavrl). Specifičen primer *i*-jevskega refleksa za polglasnik je predlog *š(i)* (Potočnik), ki pa je že hiperkorekcija.

Končniški naglasni tip, značilen za severozahodno Gorenjsko (Škofic 2012: 199), je najti v številnih pesmih, denimo v Potočnikovem primeru *Nima šálof'tnih šanjá*, Vilfanovem *vi/hej in vi/hej jadrá* ali *Částil'iv vzdigne med družbó* tržiškega pesnika Hitzingerja. A vsaj nekatere tovrstne primere je treba zaradi sistematičnega podrejanja prozodije metrični shemi jemati s pridržkom.

2.2 Konzonantizem

Pesniki, ki so pisali v metelčici, so drugače od predhodnih in poznejših uporabljali posebna znaka za mehka /l'/ in /ń/, tj. *l'* in *ŋ*, ki ju je bilo treba prav zaradi gorenjske osnove zapisanega jezika pogosto šele (psevdo)etimološko rekonstruirati. To je

¹ Da je bil ta izumrli refleks nekoč morda gorenjski, mdr. kažeta prav raba pri Prešernu in značilno gorenjski priimki kot Šivic, Knific, Škofic itn. Po drugi strani Jožica Škofic v članku o odsevih gorenjščine v Japljevih delih vsaj *i*, ki je izšel iz nenaglašnega jata, prepozna kot »dolenjski (tj. tradicionalni osrednjeslovenski)« (Škofic 2011: 270); v vsakem primeru lahko sklenemo, da gre za specifično kranjsko rabo. V tem nas za primere, ko *i* izhaja iz polglasnika (*griz(h)ik*, *ptujic*, *studənz(h)ik* itn.), potrjuje tudi Ramovš (1936: 225); pri teh primerih gre za kvantitetno krčenje, tj. zoževanje praslovanske pripone **-ькъ > -ək > -ik*, ta pa naj bi bila značilnost vsaj kranjskih narečij in kranjskega knjižnega jezika do sredine 19. stoletja.

najočitneje v pesmih, zapisanih še v bohoričici, ki ni imela posebnih grafemov za ta dva mehka fonema, zato v njih ni najti etimologiziranja gorenjskih refleksov: *šhkreblá, ragla* (Prusnik), *besla, brecel* (Cigler).²

Najočitnejše je v metelčici zapisan mehki /l/ namesto gorenjskega otrdelega *l* v primerih kot *Neumərlivost* (Smrekar), *Lubl'anske gospē* (Žemlja), *Lubčak* (Majnik). Toda tudi v pesmih, pisanih v metelčici, je precej primerov gorenjske otrditve *l' > l* (Logar 1966: 138; Škofic 2012: 205; Mahnič 1981: 205) – najti jo je tako v izglasju oz. na koncu zloga, npr. *pərjatal* (Ulčar), kot pred vokalom, npr. *skaklaj* (Majnik), *pihlajte* (Marešič) idr. Metelkov znak namreč ni upošteval različne kvalitete izgovora mehkega *l'* na koncu besede ali zloga, v položaju pred konzonantom oz. pred vokalom.

Zapletenejši so v obravnavanih besedilih refleksi za mehki /ń/ (*η*). Neredko je mehki /ń/ otrdel v *n*, spet drugič pa se konzonantna elementa zamenjata (*nj > jn*) – obakrat gre za izrazito gorenjska refleksa (Logar 1966: 138; Škofic 2012: 205; Mahnič 1981: 205). Podobno kot pri otrditvi *l' > l* je tudi za razvoj *ń > n* treba ugotoviti, da ga večkrat najdemo v bohoričici, npr. *sagrína* (Cigler), in gajici, npr. *oznanuje* (Dragotin Dežman), da pa ga je najti tudi pri številnih piscih v metelčici, npr. *oznanuje* (Reš, Anton Krašovec, Meterc, Benedik, Hitzinger, Namre) – prav tako pa je *n* namesto pričakovanega *η* zapisan tudi na številnih drugih mestih, npr. *stopince* (Žemlja), pa tudi v položaju pred vokalom, npr. *Žnega* (Anton Krašovec).

Tudi refleks *jn < ń* (prav tam) še zdaleč ni omejen na primere, zapisane v bohoričici, kakršen je npr. *Daniza jutrejna* (Friedrich); besedo *Kranjsko* so pisci tudi v metelčici – kljub težnjam k etimologiziranju – dosledno zapisovali kot *Krajnsko* in ne npr. kot *Krańsko*. Posebno zanimivi so zapisi, kjer je v posamezni besedi mehkost deloma ohranjena, deloma – zaradi narečne interference – pa ne, npr. *shivlenja* je Friedrich napisal v bohoričici, Dežmanov (malodane obraten) primer *ljublenkami* pa je zapisan v gajici.

Tipično gorenjski je tudi razvoj konzonantnega sklopa *šč* v *š* (Škofic 2012: 206; Mahnič 1981: 205; Bunc 1940: 27); tudi za tega velja, da ga najdemo zapisanega pretežno v bohoričici, ki je k zlitju težila tudi zaradi germaniziranega zapisa šumevcev: *Sapu/ha* (Cigler) oz. *odpu/hanje* (Zavr1), *Shinkovz, pi/halke* (Prusnik), *hrú/hovo* (Rozman), *Plof/he, po go/hama* (Friedrich), in gajici, npr. *opušal* (Tomšič). Za sklop *šč* je Metelko vpeljal poseben znak, kakršnega uporabljajo tudi cirilične azbuke, zato je mogoče ugotoviti, da so se ga avtorji, ki so pisali v metelčici, precej konsistentno držali. Tako je npr. Dežman pridevnik *člaščno* zapisal brez etimološke jotacije, ki je soglasniški sklop *-stj-* spremenila v *-šč-*, kakor tudi brez (seveda naknadnega) gorenjskega razvoja v *š*, torej *časteno*.

Najti je tudi sledove druge palatalizacije, ki jo še danes ohranjajo nekateri gorenjski, tudi bohinjski govori (Cvetek 1988: 36–37): *blasih, V' drusih deshelah* (Anonimus), *Je v' bowžji rowč* (Hitzinger). Pogosto onemi tudi izglasni *-j*, ki se je v izgovoru

² Najbrž zaradi enakega razloga gorenjski refleks (sicer v manjši meri) najdemo v pesmih, zapisanih okoli sredine 19. stoletja v gajici: *beršlánov* (Jeran) – prim. bohoričični *ber/hlín* (Prusnik, Friedrich).

zžil s predhodnim *-i-*; take zapise najdemo zlasti v imperativu: *pí is vèrbov'ga kosúla* (Rozman), *Hitro skri se vsa žəval* (Zupančič).

Pri zapisu besede *gojzd* ne gre za diftong, saj je gorenjščina (z redkimi izjemami, npr. govori ob Radomlji) monoftongična (Škofic 2012: 200; prim. Logar 1966: 135), temveč za prehodni *j* pred dentalnimi konzonanti (Ramovš 1924: 170); tovrstni refleksi je v gorenjskem narečju pogost pojav zlasti pred *s* in *z* (Škofic 2012: 206; Škofic 2011: 272; prim. tudi Logarjev »*j* kot prehodni konzontan, nastal za vokalom in pred dentalnimi spiranti« v fonološkem opisu govora Srednje vasi v Bohinju (1981: 77)). V bohoričičnih tekstih tak zapis lahko najdemo pri mnogih avtorjih (npr. pri Potočniku, Ciglerju, Prusniku, Rozmanu, Grabrijanu in Friedrichu), medtem ko je v metelčici to obliko zapisoval le Jugovec.

Predvsem v bohoričici so avtorji v vzglasju pogosto zapisovali tudi gorenjski protetični *v* (Škofic 2012: 205), in sicer zlasti pred *u*: *vum/vúm* (Potočnik, Rozman, Vilfan; prim. *Vumni, vuzheni slovén/hno budit'* (Anonimus)), *vudje* (Prusnik), *vukanje* (Potočnik). Po drugi strani nekateri avtorji vzglasni *u-* pišejo brez protetičnega glasu, in sicer tako v bohoričici, npr. *uzhil* (Friedrich), kot v metelčici, npr. *Uk* (Žemlja).

V nekaterih gorenjskih govorih najdemo tudi protetični *j* (npr. v govorih bohinske Zgornje doline; Cvetek 1988: 35). Avtorji Metelkove pesniške šole so ga v bohoričici pogosto zapisovali zlasti pred vzglasnim *i*: *ji/he* (Gruber?) oz. *ji/hem* (Cigler), *jigrajo* (Potočnik) oz. *jigrá, ji/krajo se* (Prusnik); po drugi strani je Majnik v metelčici zapisal obliko *igraj*. Naknadno popravljena Roševa oblika *obiskat* > *objiskat* pa verjetno priča, da so nekateri avtorji protetični *j* še zelo jasno slišali in ga v spontanem pisanju niso omejevali na vzglasne glasove.

Na dinamično spreminjanje jezika v času pesniških poskusov Metelkove pesniške šole morda kaže tudi razmeroma enakomerno porazdeljena raba med pisanjem besede *sonce* v stari različici z *l* (*solnce* ipd.) in sodobnejšo obliko (*sonce* ipd.), ki je nad staro naposled prevladala šele po pravopisu iz leta 1935.

2.3 Oblikoslovje

Gorenjski refleksi je tudi nenaglašena končnica *-am* za samostalniške sklanjatve moškega in srednjega spola v dajalniku, mestniku in orodniku ednine (Škofic 2012: 207). V pesmih Metelkovih učencev ga najdemo v vseh treh pisavah: v bohoričici *sovrašnikam* (Zavrl), *Szhařama* (Keržišnik); prim. Keržišnikovo sintagmo *Zhaři prijetni mladénzham, moshém*. V metelčici najdemo *jokáňam* (Majnik) in v gajici *učencam* (Dežman).

Prav tako najdemo odsotnost preglasa *-o-* > *-e-* za mehкими konzonanti v končnici za rodilnik množine pri samostalniki moškega spola in pri svojilnih pridevniki: *tizhov* (Potočnik), *grížhov* (Rozman), *Bebzov* (Anonimus), *slávzov* (Prusnik), *uzhenzov* (Zavrl); *hrúřhovo* (Rozman). Pisci Metelkove pesniške šole so se večkrat posluževali tudi maskulinizacije/pomoščenja (v ednini) oz. feminizacije/požensčenja (v množini) srednjega spola (prim. Škofic 2012: 207). Primer množinske feminizacije nevtar je *Na zherne tlá* (Zavrl), primera maskulinizacije nevtar pa *řerzé, [...] od*

shalofsti vnet (Zavrl) in *brezæn /voj'* (Brenk; in to celo kljub opuščaju, ki verjetno implicira izpuščeni *e*).

3 Hiperkorekcije

Poleg navedenih je treba vsaj omeniti še številne hiperkorekcije, ki jih lahko pri avtorjih Metelkove pesniške šole ugotavljamo na več jezikovnih ravlinah – poleg tega gre včasih za hiperkorekcijo v približevanju pravilom gorenjskega narečja, spet drugič v oddaljevanju od narečnih refleksov. Izpostavimo najprej prve; te lahko opazujemo predvsem v metelčici, ki je imela na voljo znak za polglasnik. Če že omenjeni primeri *pərjeten*, *pərjazno*, *Pərpel'ála* in *pərbliža* živijo v večini gorenjskih govorov, pa bi to težko trdili za Žemljev primer *pərprosta* (< preprosta), ki je najverjetneje nastal prav po analogiji z gorenjskim refleksom za predlog *pri* oz. predpono *pri-*.

Hiperkorektno odpravljanje (dolenjskega) narečnega razvoja *o > u* se pozna predvsem v pogostem (tedaj razmeroma razširjenem, a etimološko neutemeljenem) zapisu *natora* (Hafner, Potočnik, Cigler, Zavrl, Keržišnik) in celo *natvora* (Reš), pa tudi v zapisu *moljava* (Vilfan) – po Pleteršniku je *moljava* sicer rastlina in tako sopomenka za (še) četrti slovarski pomen besede *muljava*, toda v Vilfanovem primeru (*Lej, nozh je, – odéva moljáve*) gre očitno za tretji slovarski pomen (der Grasplatz, die Weide), za katerega pa Pleteršnik (1894: 600, 618) ne predvideva zapisa z *o*-jem.

Zanimivo – a pričakovano – je tudi hiperkorektno odpravljanje gorenjske depalatalizacije oz. otrdelosti etimološko mehkih *l' > l* in *n' > (j)n* nasproti *l > *lj* in *n > *nj*: *ljuzh* oz. *ljuzhjo* (Jarnik, Svetličič), *ljuna* (Potočnik, Cigler (vs. *kluje*), Friedrich), *bwli bodo vodenelə* (< boli (im. m. sp. ed.), tj. bolečine; Hafner), *zveličane* (Levičnik); *spomiņ* (Žemlja), *gņuswb* (Zupančič) oz. *gņusil* (Hitzinger), *gņiloba* (Namre). Benedikov primer *Pocel'jo* je križanec med omenjenim hiperkorektnim refleksom in nerodnim odpravljanjem vokalne redukcije (< pocelijo). Podobno kot primere s hiperkorekcijo po analogiji s predlogom *pri* oz. predpono *pri-* je tudi omenjene (»repalatalizacijske«) hiperkorekcije dodatno spodbodla vpeljava metelčice s posebnima znakoma za *l'* in *ŋ*. Negotovost glede (ne)zapisa polglasnika izkazuje tudi odvečna raba opuščaja, npr. *iz sen'ce* (Anton Krašovec), *S' slabost'jo* (Benedik).

Glede hiperkorekcije v skladnji naj omenim primer *Semlje nam potreš pové* (Zavrl). Čeprav je imel *potreš* oz. *potreš* že pri Janezu Svetokriškem in Gregorju Vorencu pomen, precej primerljiv današnjemu (Snoj 2014; Stabej 2014), je avtor z redundanco poudaril, da potrès potrésa *zemljo*. Zanimivo je tudi Hafnerjevo pisanje narave kot samostalnika druge ženske sklanjatve, torej *Nárav*, in sicer najbrž po analogiji z *nrvajo*.

4 Sklep

Čeprav je Metelko svojo slovnico osnoval na dolenjskem narečju, so v pesmih njegove pesniške šole pogosti in izraziti refleksi gorenjskih govorov. Te je mogoče najti na vseh jezikoslovnih ravlinah; za začetno obravnavo sem izbral glasoslovno (tj. vokalizem in konzontizem) in oblikoslovno, izpostavil pa sem tudi nekaj hiper-

korekcij; zlasti tiste, ki se od gorenjskega narečja zavestno oddaljujejo, je močno okrepila vpeljava Metelkove nove pisave. Toda kako je mogoče, da je Metelko, ki je svoje pisanje osnoval v dolenski, vzgojil cele generacije piscev, ki so pisale z močnim vplivom gorenjske na vseh ravneh?

Neskladje je mogoče pripisati zvestemu uresničevanju Kopitarjevih nazorov o knjižnem jeziku, ki bi bil utemeljen na govornem jeziku – tako fevdalna razcepljenost kot naravne prepreke notranjeavstrijskih pokrajin so namreč slovenska narečja razvile tako vsaksebi, da sta bila kljub enotnemu zgledu (tj. Kopitarju) in celo isti pokrajini (tj. Kranjski) rezultata (tj. na eni strani »dolenska« slovnica in na drugi »gorenjski« pesniški poskusi) medsebojno tako različna.

Literatura

- BUNC, Stanko, 1940: *Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- CVETEK, Marija, 1988: Bohinjski govor. *Jezik in slovstvo* 34/1–2. 34–41.
- JEŽ, Andraž, 2016: *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- LOGAR, Tine, 1966: Slovenska narečja. *Jezik in slovstvo* 11/5. 134–140.
- LOGAR, Tine, 1968: Štajerska narečja. *Jezik in slovstvo* 13/6. 171–175.
- LOGAR, Tine, 1981: Srednja vas v Bohinju (OLA 7). Nedim Filipović (ur.): *Fonološki opisi srpsko-hrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 73–78.
- MAHNIČ, Joža, 1981: Domača pokrajina in govorica pri Prešernu. *Jezik in slovstvo* 26/6. 200–208.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894: *Slovensko-nemški slovar*. 1 (A–O). Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- POGAČNIK, Jože, ZADRAVEC, Franc, 1973: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Obzorja.
- POGORELEC, Breda, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- RAMOVS, Fran, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika*. 2, *Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- RAMOVS, Fran, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: Akademsko založba.
- SLODNJAK, Anton, 1934: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademsko založba.
- SNOJ, Marko, 2014: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. www.fran.si
- STABEJ, Jože, 2014: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec-Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carnolicum (1608–1710)*. www.fran.si
- ŠKOFIC, Jožica, 2011: Odsevi gorenjske v Japljevih delih. Marjeta Humar (ur.): *Japljev zbornik*. Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 267–274.
- ŠKOFIC, Jožica, 2012: Gorenjsko narečje kot kulturna dediščina. Tita Porenta, Mojca Terceļ Otorepec (ur.): *Gorenjska: etnologija in pokrajine na Slovenskem na primeru Gorenjske ali kaj lahko etnologija in kulturni antropologija doprinesemo h kulturni podobi in razumevanju pokrajin na Slovenskem*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. 197–212.
- ŠORN, Jože, 1984: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1987: *Portreti, razgledi, presoje. K zgodovini slovenskega jezikoslovja ob 400-letnici Trubarjeve smrti*. Ljubljana: Obzorja.